

**ПРЕДМЕТНА СИМВОЛІКА
ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВИЙ ЦЕНТР ФОРМУВАННЯ
КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕМ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ РУХУ
(на матеріалі польської, англійської та української мов)**

Патен Ірина Михайлівна,

викл.

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка

У статті з'ясовано образно-смыслову основу порівняння предметних символів (зоолексем) у складі фразеологічних одиниць польської, англійської та української мов на позначення інтенсивного руху, простежено напрямки метафоризації образно-характеризуючих номінацій з огляду на когнітивні сценарії та стереотипи порівняння, донорські та інші концептуальні зони; здійснено культурно-семантичну реконструкцію їх внутрішньої форми з огляду на символізацію елементів матеріальної та духовної культури етносів.

Ключові слова: усталене порівняння, фразеологізм, образ-еталон, символіка, когнітивні сценарії, стереотип, внутрішня форма, концепт.

Вербальне втілення образного сприйняття дійсності створює той неповторний національний колорит, що відрізняє, поряд з іншими чинниками, одну мову від іншої, підкреслюючи самотність культур, що є результатом трансформації загального когнітивно-семантичного континууму (М. Ф. Алефіренко, О. О. Корнілов, В. М. Манакін, І. О. Голубовська та ін.). При цьому окремі поняттєві сфери, наприклад сфера руху, попри усю національно-мовну різноманітність, ще не була об'єктом цілісного монографічного опису. Між тим, навіть така аксіологічно маркована підгрупа цих одиниць, як усталені порівняння [див.: Мізін 2011], є показовою з огляду на те, як знаки характеризуючої номінації (термін В. М. Телії) категоризують засобами різних мов швидкий, стрімкий чи повільний рух.

Як експресивні одиниці мови фраземи із порівняльним компонентом уособлюють уявлення людини про довкілля в асоціативно-образній формі.

У знаках характеризуючої номінації відбиті не тільки давні уявлення людини про світ, а й нові реалії, що відповідають певній епосі, тобто усе розмаїття явищ, властивостей і ситуацій. Звідси невичерпний інтерес до дослідження характеризуючих мовних знаків як вагомого елемента духовного освоєння дійсності. Так, скажімо, О. П. Левченко звернулася до функціонування й символічного переосмислення прецедентних імен як складників порівняльних зворотів у сучасній Інтернет-комунікації та лексикографічних джерелах польської, болгарської, української, російської та білоруської мов [Левченко 2013].

Компаративні фразеологічні одиниці (далі – КФО), або усталені порівняння (ці терміни кваліфікуються як синоніми) виявляються недостатньо описаними не тільки з огляду на їхню образно-смыслову основу, а й культурну й семіотичну складову, зв'язок з елементами матеріальної і духовної культури певного етносу.

Інтерес до цього семантичного шару словника, зауважують дослідники, зумовлений тим, що ця сфера "вирізняється смысловою ємкістю, багатством та різноманітністю вираження прямих і переносних значень, а тому дієлова з ідеєю перемі-

щення входять як стрижневі компоненти до складу багатьох продуктивних засобів деривації просторових фразем". До того ж простежується своєрідна "десемантизація цих дієслів у складі фразеологізмів, зсув та переосмислення їхньої семантики з чисто фізичної сфери на емоційно-психічну, соціальну, етичну та релігійну", внаслідок чого ці образні номени тісно переплітаються з іншими семантичними полями" [Миннуллина 1998, 4, 9].

Варто згадати і про модель лінгвокультурологічного зіставлення фразеологічних систем для моделювання *tertium comparationis* при зіставному аналізі фразеологічного складу різних мов, яка ґрунтується на проєкціюванні ментально-когнітивних структур свідомості на лінгвокогнітивні, а також визначення когнітивного принципу "*compro ergo sum*" – підґрунтя антропоцентричності й аксіологічності усталених порівнянь, які втілюються, як засвідчує К. І. Мізін, у культурному просторі мови в постаті різних культурних кодів, за В. В. Красних, антропоморфний; субкоди: соматичний, гастрономічний, психічний (духовний), міфологічний та ін.; 2) біоморфний; субкоди: зооморфний, фітоморфний, ландшафтний, космічний, метеорологічний, колірний, хімічний та ін.; 3) просторовий; 4) часовий; 5) артефактний; субкоди: костюмний, архітектурний, кількісний та ін... До того ж у названих кодах фіксуються наївні уявлення про світобудову, тому вони співвідносяться з архетипами, що є однією з умов для декларування культурного коду базовим (В.В. Красних) [Мізін 2012, 4, 33].

З огляду на сказане метою пропонованої розвідки висвітлення особливостей мовної категоризації КФО з ідеєю руху в зіставлюваних лінгвокультурних просторах у структурно-семантичному, ідеографічному й почасти когнітивному аспектах.

Цей ракурс передбачає встановлення національно-культурних чинників вербалізації знаків образної номінації за згаданими лінгвокультурологічними методиками.

Поставлена мета передбачає вирішення низки таких завдань:

- 1) виявити специфіку предметної зоосимволіки у зіставлюваних фраземах;
- 2) простежити особливості маніфестації образів-еталонів у складі КФО польської мови через співвідношення донорських сфер метафоризації ідеї руху в сценарних і стереотипних її проявах;
- 3) здійснити культурно-семантичну реконструкцію внутрішньої форми усталених порівнянь польської мови з фрагментарним зіставленням з українськими та англійськими культурно-семіотичними відповідниками.

На думку К. І. Мізіна, релевантною ознакою образу-еталона є "компаративна напруга" між образом та певною ознакою ("мірою") денотата фізичного/метафізичного світу, що виражається експліцитною формою порівняння, яке "притягує" до образу за допомогою конектора еталонізовані властивості, якості або дії, формуючи таким чином компаративну модель пізнання світу – усталені порівняння [Мізін 2012, 10]. Як зазначає Ю. Гвоздарьов, "процес становлення слова-символу складає зазвичай три стадії: виникнення реального (предметного, рідше – мовного) символу, виникнення виразів, в яких вживається таке слово-символ, набуття цим словом-символом відносної свободи, що дозволяє його використовувати у складі нових фразеологічних одиниць, а іноді і набуття певної свободи вживання" [Гвоздарев 1977, 183].

Наголосимо, що зоолексеми, соматизми та інші субстантиви в одних випадках входять до складу фразеологізмів як стрижневий компонент і як сформований мовний символ, а в інших символічне значення формується на ґрунті вузького контексту, тобто на основі словосполучень або стійких висловлювань з постійним компонентним складом.

Отже, характер символічного значення визначається як самим субстантивом, так і його контекстом, здебільшого вузьким. З одного боку, різні субстантиви реалізують своє символічне значення у сполуках з обмеженим колом лексем, з іншого – саме символічне значення формується у складі субстантив-символів як елемент складного знака характеризуючої номінації і стає його образно-смысловим центром. Будучи мотиваційним підґрунтям фразеологічної одиниці, субстантив-символ (*черепаха, равлик, стріла*) або субстантивне сполучення (*на всіх / повних вітрилах; з усіх ніг*) тим самим семантизує фразему, вказує на спосіб або характер переміщення чи ступінь його інтенсивності. Звичайно, сам факт переміщення визначається дієслівним компонентом зі значенням руху як обов'язковим елементом фразеологізму (*lecieć, gnać, pędzić- бігти, нестися, летіти* і т. ін.).

Процес переміщення об'єкта пов'язаний передусім з образами людини, яка йде чи біжить. Зрозуміло, інтенсивність, швидкість переміщення є образом того, хто біжить, що підкреслюється дієсловами-супровідниками ФО: *бігти, летіти з усіх ніг (що є духу/сили) // бежать, мчатся, лететь со всех ног (во весь дух; сломя голову; во весь упор; высунув язык) // lecieć, walić co jest tchu (co jest sily; z całych nóg) // under full sail* і т.п. З іншого боку, мовний символ невіддільний від образності. Саме він надає фразеологізмові образно-експресивної форми. Так, назви тварин сприяють образній характеристиці людських якостей, зокрема характеристиці способу переміщення. З-поміж фразеологічних одиниць цієї семантичної підгрупи чільне місце посідають зоофразеологізми – фразеологічні одиниці, які утворилися на основі спостережень за поведінкою, зовнішнім виглядом, способом життя тварин.

Варто відзначити, що навіть у споріднених мовах зоосимволи здебільшого не збігаються за обсягом, хоча багато з них є символами універсальними, властивими багатьом мовам. Наприклад, в українській мові фразеологізми із загальним значенням переміщення пов'язані з такими символами: *муха, птах (птаха), заєць, білка, сокіл, ластівка, курка, рак, слимак, черепаха*; в російській: *муха, птица, сокол, курица, конь, улитка, черепаха, волк, орел, ворон, корова, рак, кошка*; в польській: *tucha, koń, ślimak, żółw, wilk, wróbel, kot, krowa, pies, ciele, dzik, owca, rak, niedźwiedź, koza*; в англійській: *a bat, a cat, a snail, a deer, a rabbit, a duck, a fish, a horse*.

Наприклад, серед українських ФО: *летіти галопом*; серед російських фразеологізмів: *скакать галопом; бежать рысью* (тут спостерігаємо прихований образ коня); *носиться как угорелая кошка; лететь птицей; мчатся как олень // run like a deer*. Образ, подібний до російського (*как угорелая кошка*), але з іншим символом маємо і в англійській мові *like a horse on fire*, тобто у дослівному перекладі, "як кінь у вогні (у пожежі)". В польській мові також маємо кілька прикладів з зоолексемами, які створюють значення швидкості руху, хоча ці зоолексеми дещо інші (*kot,*

koń, ptak): *latać jak kot z pecherzem; lecieć jak na skrzydłach* (прихований образ *птаха*); *iść rysią* (прихований образ *коня*, як і в російській мові).

В англійській швидкість руху асоціюється з образами *оленя, кролика, коня і кішки* (*deer, rabbit, horse, cat*): *run like a deer* (бігти як олень); *run like a rabbit* (бігти як кролик); *like a horse on fire; to run around like scalded cat* (бігати навколо, як ошпарена кішка / ошпарений кіт; співвідносне з рос. *носятся как угорелая кошка*, причому загальний образ руху становить субстантивне сполучення, яке незначною мірою відрізняється за значенням в російській та англійській мовах: *угорелая – scalded (oumparena)*, що ніяк не впливає на сприйняття поведінки тварини, закладеної в образі).

Порівняння, зауважує В. В. Жайворонок в словнику "Знаки української етнокультури", персоніфікація, як один із проявів метафоризації слова, так і етносимволіка будуються на порівнянні – *людина/рослина, людина/тварина, людина/природне явище, людина/надприродна істота*, причому таке порівняння здійснюється як за зовнішніми, так і за внутрішніми ознаками [Жайворонок 2006, 669]. Скажімо, *шуліка* становить уособлення жорстокості, злості, звідси *налітати, кидатися шулікою, як шуліка, мов шуліка* [Жайворонок 2006, 652] (*людина/тварина*).

Деякі порівняння параметричного типу (зі значенням розміру, кількості) відбивають приховану магію слова, наприклад, куций хвіст тварин (кози) виступає об'єктом порівняння у проклинній формулі: "*Щоб тобі віку, як у кози хвіст*" – злобобажання короткого віку [Жайворонок 2006, 297].

У польській етнокультурі і мовній свідомості на позначення інтенсивного руху представлено різноманітні за семантикою і структурою порівняльні конструкції образно-метафоричного характеризуючого плану з головним дієсловом зі значенням переміщення – *iść, ruszyć, poruszać się, posuwać się, pędzić, rwać* і под. Окремі дієслова у складі фразеологічних одиниць утворюють аспектуальні пари *iść-chodzić, bieć-biegać, płynąć-plawać*, позначаючи односпрямовану і різноспрямовану дію. Наголосимо, що в межах даного фразео-семантичного поля здійснюється розмежування дієслів за співвідношенням із суб'єктом, зокрема по лінії розмежування предметних актантів, зокрема, особи (*idzie ktoś jak*) і неживого предмета (*idzie coś jak*).

КФО з компонентом *idzie ktoś jak* в польській мові здебільшого позначають спосіб переміщення, зрідка повільний рух. На позначення повільного руху виявлено такі стійкі звороти польської мови, як *idzie jak za konduktem/jak za pogrzebem, idzie jak żółw*. Як ми переконались, перші два звороти можна віднести до ритуального сценарію похорону, натомість остання одиниця містить образ черепахи – *żółw*, яка, як відомо, дуже повільно рухається. В українській етнокультурі ця тварина також уособлює повільний рух, незграбність, через порівняння *повзти (йти) як черепаха* так називають вайлувату, мляву людину [Жайворонок 2006, 638]. Як зазначає М. Банько, повільна черепаха – відомий образ багатьох казок у польському фольклорі. В деяких телевізійних програмах під образом *żółwia* мався на увазі колишній прем'єр-міністр Тадеуш Мазовецький; цей образ становить певну алюзію до дуже повільного стилю дій прем'єра, що не раз закидав йому президент Лех Валенса [SP, 58–59]. Для зіставлення зауважимо, що ідея повільного руху в англійській лінгвокультурі передається через національну страву *пудинг*, природно, такої реалії не

має у слов'янських мовах і культурах: *run as swift as a pudding would creep* (букв. – бігти так швидко, як пудинг повзе "дуже повільно") [TETM, 361].

Спосіб переміщення маніфестується в польській мовній картині світу за допомогою дієслів – *iść, idzie, rusza się ktoś (coś) jak* у складі стійких порівняльних зворотів, співвіднесених з предметним, артефактним (*idzie ktoś jak automat* "іде швидко, механічно, без жодного бажання", *jak po sznurku* "йти, рухатись рівно") і соматичним кодом (*jak nie na swoich nogach, jak na słomianych nogach* "важко йти"), стихіями (*idzie jak burza* "нестримно"), деякими назвами стану і відчуття (*idzie jak po rozżarzonych węglach* "йти неспокійно, будучи знервованим, неврівноваженим", *idzie jak lunatyk, jak w lunatycznym transie* "іде як непритомний, не при свідомості", *idzie jak urzeczony* "іде як не свій, будучи під впливом чи враженням чогось"), деякими сценаріями і подіями минулого *idzie jak na ścięcie* – "рухатись неохоче" (пор. укр. *іде як на шибеницю*). Пор. контекст *Wszyscy po kolei podnoszą się i bez słowa, jak w lunatycznym transie, idą za Tutu* (J. Rudniańska, Miejsca) [SP, 58]. Що стосується образів-еталонів, з якими співвідносяться КФО з компонентом *ruszyć*, то ними виступають, як і в українській та англійській (очевидно, це типологічно спільна риса) густі і в'язкі субстанції й поведінка деяких тварин: *rusza się ktoś jak mucha w smole* "рухатись дуже повільно", *rusza się ktoś jak w składzie porcelany* "про незграбний, вайлуватий рух"; обидва звороти містять негативну оцінку людських якостей чи здібностей. Синонімічним варіантом останньої одиниці виступає порівняльний зворот *zachowywać się jak słoń w składzie porcelany*, реконструкція образу якого містить такий культурний коментар. Так, найдавніша згадка про святого слона, уведеного в магазин з порцеляною, фіксується ще з 1904 р.; в англійському відповіднику цього виразу виступає образ *бика*, а не слона; у цьому разі виникає протиставлення між великою, важкою і незграбною твариною і образом чогось крихкого, чим є посуд (порцеляна) [SP, 199]. Подібні порівняння, зауважують дослідники, здебільшого містять "різноманітну символіку, що впливає, скажімо, з народних спостережень над поведінкою тварин, зокрема, *ведмедя* – сили, незграбності (*як медвідь у танці*), *Швидкий, як медвідь за перепелицями*, невдоволення (*бурчить як ведмідь*), відлюдності (*живе, як ведмідь у барлозі*), ненажерливості і под." [Жайворонок 2006, 670].

Фразема *ruszyć z kopyta, ruszyło coś jak z kopyta* "о pojeździe, sprawie do załatwienia", про справу, яка вирішується досить швидко (усталений зворот походить від кавалерійського терміну; цікаво, що в російській мові тут простежується прихований образ коня і верхової їзди, а в польському відповіднику аналогічної генези маємо у складі соматичний компонент *kopyto* як образно-смысловий центр фразеологізму і епідигматичний корелят й символ руху). Пор. ще значення інтенсивності, засвідчене у ФО *ruszać z całego* "почати швидко діяти, функціонувати" [WSFJP: 678], інша фразема позначає міру, має кількісну семантику (багато/мало) – *niema gdzie się ruszyć* "десь дуже тісно, немає місця" [WSFJP: 678] (у цьому разі рух поєднується із суміжними параметрами простору, мірою, відстанню, далеко-близько й непросторовими проявами, температурою, деякими меронімами, діяльністю як простором для дії людини, її соціальною значущістю і под.), про що писав свого часу В. Г. Гак [Гак 2000, 129–131].

Варто звернути увагу ще на одну КФО, співвіднесену із семантикою інтелектуальних здібностей людини, зокрема з ідеєю дурості, чогось немудрого: *ruszył ktoś konceptem/rozumem, głową jak martwe ciele ogonem*; як зазначають дослідники, первісна форма цього вислову *ruszył ktoś konceptem jak koza ogonem* звучить значною мірою іронічно з огляду на те, що козячий хвіст дуже куций, очевидно, як натяк на короткий розум [SP, 137].

КФО *biega, biegnie ktoś jak*: образними еталонами порівняння для цих фразем виступають в польській мові як артефакти-предмети – *fryga*, розумові здібності людини, її психоемоційні особливості (неврівноваженість, психічна хвороба) *jak głupi, jak szalony/oszalały, opętany, jak wariat, gna (pognał) ktoś szalony/opętany, lata jak głupi, wściekły/szalony, rwie ktoś jak szalony, oszalały* деякі тварини, які відзначаються своєю прудкістю і полохливістю – *biegnie szybko i lekko jak sarna*. Звернімо увагу на стереотипи поведінки деяких тварин: *jak kot z pecherzem*. В польській мові перша фразема має ще синонімічний варіант, представлений дієсловом обертального, кругового руху – *kręci się jak fryga* й синонімами – *kręci się jak cyga, bąk, fraczka, zwijali się jak wartalki* [NKPP I, 581]. В основі внутрішньої форми фраземи *biegać/latać jak kot z pecherzem* лежить ситуація (букв. бігає як переляканий кіт), коли якийсь жартівник причепив до хвоста kota брязкальце у вигляді висушеного міхура з горохом; така незвичайна забава відома вже понад століття [SP, 17]. В порівняльних зворотах цього типу в трьох мовах представлений образ *вітру* й *крил* з ідеєю легкості, швидкості, руху без особливих зусиль, часто йдеться про щасливу людину (пор. польські контексти *biegnie jak na skrzydłach, pędzi/popędził ktoś jak na skrzydłach* – укр. *летить як на крилах*) і поведінки людини під час пожежі (*біжить як на пожежу* – *biegnie jak na pożar* [SP, 17], яка в свою чергу має синонімічний варіант – *gna (pognał) ktoś jak do pożaru*). Прототипними тваринами швидкого бігу виступають в польській мові також – *koń i chart*, а предметами, як і в українській та англійській, *стріла (pędzi/popędził ktoś jak strzala)*. Зауважимо, що образ kota, який має особливий сексуальний, еротичний потяг до кішок у березні (пор. укр. діалектне *марцьовий кіт*), об'єктивується у виразі *lata jak kot w marcu*. Принагідно зауважимо, що з ідеєю сексуального потягу й еротики зв'язується й англійське аксіологічно марковане найменування *runs like a tup i' the wind* з образом тварини – *барана*, з додатковою семою швидкості, яка передається компонентом 'the wind' (біжить як баран за вітром). Ця одиниця переосмислює семантику вихідного семантичного прототипу та позначає молоду жінку, яка занадто бігає за чоловіками [TETM, 134].

У польській мові на позначення дуже швидкого руху засвідчено ще один образ еталон – *lokomotywa*. Пор. контексти: *Wszyscy już w domu. Nie mogą się doczekać Marcina. Marcin czuje, że on też leciałby tam jak na skrzydłach.* (H. Ozogowska, *Głowa na tranzystorach*) [SP, 72], *Samochód pędził jak strzala, miękko podskakując na wybojach.* (B. Jasiński, *Pałę Paryż*), *Wskoczyłem na rower, ze wszystkich sił rozkręciłem pedale. Pędziłem jak wariat, po kilku chwilach byłem już na gynku.* (A. Minkowski, *Szaleństwo Majki Skowron*) [SP, 106]. В основі мотивації польського стійкого звороту *leci jak ćma do ognia (w ogień)* "прагне, намагається бути з кимось або десь, хоча його присутність є і не обов'язкова, непотрібна" лежить вірування в те, що *ćmy* – це покутуючі душі,

які хочуть бути в час покути, розкаяння в своїх гріхах з людьми; така поведінка комашні є цілком зрозумілою, бо нічна комашня є дуже вразливою на світло, позаяк перебуває в темряві, користуючись здебільшого світлом місяця і зірок [SP, 72].

Продуктивна модель 'раптова поява, поява зненацька' + місце (звідки): *wyleciał (wylatuje) ktoś jak z procy*, в переносному значенні "залишити якесь місце, часто всупереч своєму бажанню" (пр., *stracił pracę*) [SP, 192] представлена в нашій праці окремою ідеограмою.

КФО польської мови з акціональними компонентами *ucieka (uciekl) ktoś jak* за своїм лексичним і образним складом, а також еталонами порівняння виявляються ізосемічними українським стійким порівнянням, що відбивають сценарні і стереотипні уявлення обох етносів: *ucieka (uciekl) ktoś jak zając, jak złodziej, jak od zarazy, jak diabeł od święconej wody* і под. Розглядані фраземи концептуалізують різний рух: дуже швидкий, а також спосіб переміщення, його модальні показники (злодій втікає не стільки швидко, скільки потай, так, щоб його не помітили, від нечистої сили, як і від вогню, людина, втікає в паніці). Нечиста сила, сфера нижчої демонології протиставлені ідеї сакрального, як це бачимо в польському і українському – *втікає, як чорт від свяченої води* [ССНП, 163]; *курить, як чорт од кукуріку* [НП, 163]; *утікає, як чорт від ладану* [ССНП, 163]; *тікає, як дідько від хреста* [УП, 158]. Як бачимо, донорськими сферами таких порівнянь виступають ТВАРИНИ, ХВОРОБИ, МІФОЛОГІЯ та ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ.

Окремі одиниці ґрунтуються на чуттєвій сфері свідомості і зв'язуються з ідеєю небезпеки, яку можуть нести певні стихії: *ucieka jak by się paliło* – про панічно швидко втечу (пор. укр. *втікає, як від вогню* [ССНП, 102]; *вискочив, як із жару* [ССНП, 55]; *тікає, ніби під ним земля горіла* [УП, 158]. Спільним для обох мов виявляється і стереотипний сценарій, втілений в образі шурів, які, як відомо, передчувають небезпеку і першими покидають потопуючий корабель. Пейоративна конотація таких одиниць не викликає жодних сумнівів: *uciekają jak szczury z tonącego okrętu*.

Промовистою виявляється внутрішня форма і такого сценарного порівняння, як *ucieka jak by tu ktoś pieprzu na ogon nasypał* "втікає дуже швидко", культурна реконструкція якого пов'язується зі старопольськими іграми і забавами, а також деякими звичаями купців: продавці коней в різний спосіб намагалися "поліпшити" товар під час продажу, зокрема, насипали і втирали коню під хвіст меленого перцю, і тоді найгірша шкапа бігла як ошпарена [SP, 192]. Образ швидкого коня в англійській мові, біг якого вербалізовано за допомогою компонента *fast* – *Fast as a horse can trot* у переосмисленому значенні ФО означає брехуна, людину, що часто говорить неправду [ТЕТМ, 122]. Антонімічний образ представлений англійським висловом *Run like a hairy goat* (букв. *бігти як волохата коза*) "невдало виступити на кінних перегонах" [ТЕТМ, 137].

Таким чином, семантична категоризація порівняльних фразем зі значенням руху у зіставлюваних мовах значною мірою зумовлена онтологією фізичного і механічного руху, позаяк процес переміщення у плані його мовної об'єктивації і відповідно концептуалізації у зовнішній і внутрішній формі фразеологічних одиниць не обмежені лише механічним рухом.

Цей концепт має багато форм та різновидів, зумовлених особливостями предмета, умовами, засобами переміщення, спрямованістю переміщення та його траєкторією, стосунком до об'єкта, способом переміщення і т. ін.

При виокремленні образів-еталонів порівняння береться до уваги образно-смысловий стрижень формування фразем, їхня лінгвокогнітивна основа, зокрема порівняння сценарного й стереотипного типів, символічна й етнокультурна складова, донорські сфери метафоризації семантики.

Ідеографічна категоризація фразеологічних одиниць дає змогу виявити своєрідну таксономію семантичних груп і полів ФО, їхні парадигматичні й синтагматичні відношення, синонімічні варіанти, їхню якісну і кількісну типологічну структуру, тісно пов'язуючи семантику руху з мотивацією рис характеру людини, а це в свою чергу підтверджує думку дослідників про антропоцентричний характер усталених порівнянь і фразем. Усталені порівняння з антропоцентричною семантикою містять оцінку людини, "тісний зв'язок останньої із ситемою цінностей дає змогу виявити шляхом зіставно-лінгвокультурологічного дослідження усталених порівнянь ціннісні пріоритети й орієнтири тієї чи іншої лінгвокультури" [Мізін 2012, 8].

У фразеологічних фондах зіставляваних мов наявні порівняння на позначення інтенсивності руху (швидкий/повільний) та рис характеру людини (жвавість/повільність), пов'язаних з її фізичною активністю.

Зіставний аналіз засвідчив, що швидкий рух в англійській та польській етносвідомостях асоціюється з предметами, явищами і об'єктами, що постачаються спільними концептосферами: ТВАРИНИ, АРТЕФАКТИ, СУБСТАНЦІЇ, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ, МІФОЛОГІЧНІ ПЕРСОНАЖІ. Спільні для трьох мов еталони – *в'юн, козуля і собака (хорт)*. Із концептосфери АРТЕФАКТИ українська й польська свідомість вибирає такі еталони порівняння, як *куля, стріла, дзига*, англійська – *куля, стріла, гарматне ядро*, натомість такі природні явища, як *вітер, спалах світла, блискавка* виявляються універсальними.

В статье рассмотрена образно-смысловая основа сравнения предметных символов (зоолексем) в составе фразеологических единиц польского, английского и украинского языков, обозначающих интенсивность перемещения, выявлены тенденции метафоризации образно-характеризующих номинаций с учетом когнитивных сценариев и стереотипов сравнения, донорских и других концептуальных зон; осуществлена культурно-семантическая реконструкция их внутренней формы через символизацию элементов материальной и духовной культуры этносов.

Ключевые слова: устойчивое сравнение, фразеологизм, образ-эталон, символика, когнитивные сценарии, стереотип, внутренняя форма, концепт.

The article deals with the image-bearing basis of comparison of the object symbols (zoolexemes)-components of the phraseological units denoting intensity of movement in the Polish, English and Ukrainian languages. The tendencies of metaphorization of the image-describing nominations due to the scope of the cognitive scripts and stereotypes of comparison, donor domains and other conceptual zones are revealed. The cultural and semantic reconstruction of their inner form based on the symbolization of the elements of the material and spiritual culture of the peoples is performed.

Key words: simile, phraseological unit, image-standard, symbolics, cognitive scripts, stereotype, inner form, concept.

Література:

1. Гак В. Г. Пространство вне пространства / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М., 2000. – С. 127–134.
2. Гвоздарёв Ю. А. Основы русского фразообразования / Юрий Анатольевич Гвоздарёв. – Ростов-н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 184 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Левченко О. Герої нашого часу: стереотипні уявлення лінгвоспільнот, відображені в порівняннях / О. Левченко // Etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja. Zeszyt naukowy. – Lublin, 2013. – Т. 1. – S. 145–158.
5. Миннуллина Г. В. Фразеологические единицы с глаголами движения в немецком и русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Миннуллина Г. В. ; Казанский госуд. пед. ун-тет. – Казань, 1998. – 15 с.
6. Мізін К. І. Людина в зеркалі компаративної фразеології : монографія / Костянтин Іванович Мізін. – К. ; Кременчук, 2011. – 448 с.
7. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17 / Мізін К. І. ; Київський нац. лінгв. ун-тет. – К., 2012. – 33 с.
8. Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та ін. / уклад М. Номис, упоряд., приміт. і вступ. ст М. М. Пазяка. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
9. ССНП – Словник стійких народних порівнянь. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.
10. УП – Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.
11. NKPP – Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich / red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. – Warszawa : PWN, 1969–1978. – Т. 1–4.
12. SP – Bańko M. Słownik porównań / Mirosław Bańko. – Warszawa : PWN, 2004. – 268 s.
13. TETM – A Thesaurus of English Traditional Metaphors / ed. by P. R. Wilkinson. – L. ; N. Y. : Routledge, 1993.
14. WSFJP – Muldner-Nieckowski, S. Carofano-Bugajska Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa : Świat książki, 2003. – 1088 s.